

Ακόμα και ο πολιτισμός είναι ζήτημα... παιδείας

Η

Ανεπίκαιρες σκέψεις για τις παρενέργειες του εξημερωμένου πολιτισμού μας¹

Η σχέση μας με τον πολιτισμό μοιάζει με τη σχέση που έχουμε με τα κατοικίδια ζώα των διαμερισμάτων μας. Όσο περισσότερο εξημερωμένα είναι τα τελευταία τόσο περισσότερο κερδίζουν την εκτίμησή μας. Με άριστα βαθμολογούνται εκείνα τα ζώα που δεν δαγκώνουν, δεν βγάζουν νύχια, ούτε δείχνουν τα δόντια τους με απειλητικές διαθέσεις. Όσα γενικά έχουν καλούς τρόπους και κολακεύουν τις αδυναμίες μας. Κάπως έτσι βλέπουμε εμείς οι μοντέρνοι και τον πολιτισμό, μια και άριστα παίρνει εκείνος που είναι απόλυτα εξημερωμένος, εγγυάται μέγιστη ασφάλεια στα άτομα και γίνεται αντιληπτός ως εκδήλωση καλών τρόπων συμπεριφοράς σύμφωνα με τον αποφθεγματικό ορισμό της πινακίδας του πάρκου: «Μην πατάτε το πράσινο! Είναι πολιτισμός».

Και βέβαια ο δυτικός πολιτισμός μας θεωρείται ο πιο επιτυχημένος, όταν φυσικά αξιολογεί ο ίδιος τον εαυτό του. Και πόση ευγένεια δεν δείχνει κατά τη διαδικασία αξιολόγησης; Αφού πρώτα κοιτάζει με συγκατάβαση τους άλλους πολιτισμούς και δείξει την οφειλόμενη λόγω των καλών του τρόπων κατανόηση για τις ανεπάρκειές τους, καταφεύγει στην «αμερόληπτη» επιστημονική καταγραφή των επιτευγμάτων του. Δεν του αρέσει να θριαμβολογεί, είναι αλήθεια. Δεν υπάρχει λόγος άλλωστε, μια και θεωρεί αδιαμφισβήτητη τη υπεροχή του έναντι των άλλων. Απέναντι σ' αυτούς τους φτωχούς συγγενείς του παρελθόντος και του παρόντος ο νεόπλουτος σύγχρονος πολιτισμός μας αρκείται στο να τους θυμίσει πως εκείνος πέτυχε εκεί που αυτοί απέτυχαν, μια και μόνον αυτός κατόρθωσε να κάνει τους ανθρώπους να μην σκέφτονται τον πόνο, προσφέροντάς τους μέσω των επιστημονικών επιτευγμάτων του την πολυπόθητη ασφάλεια. Ο πόνος πλέον δεν απασχολεί τους πολιτισμένους, και μάλιστα τους πιο εύπορους από αυτούς, μια και τον διαχειρίζονται με εξαιρετική επιτυχία οι ειδικοί επιστήμονες του πόνου (γιατροί, ψυχοθεραπευτές και άλλοι επαΐοντες). Και για τον εξημερωμένο πολιτισμό μας η διαχείριση του πόνου έχει τη μέγιστη αξία κι όχι η μετουσίωσή του σε δημιουργία και κατάφαση της ζωής. Ως γνωστόν η πνευματικοποίηση του πόνου είναι κάτι άγνωστο

¹ Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ίνδικτος» (τεύχος 20, Ιανουάριος 2006, σσ. 214 – 216.

για τον «φιλόανθρωπο» πολιτισμό μας. Γι' αυτό και στέκεται αμήχανος, όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με την ανθρώπινη δημιουργία που βλάστησε πάνω στο έδαφος του ανθρώπινου πόνου. Πώς να κατανοήσει άλλωστε ένας τέτοιος πολιτισμός τους μεγάλους κλασικούς, τους καλλιτέχνες και τους φιλοσόφους του παρελθόντος, όταν έχει μια τόσο διαχειριστική προσέγγιση του ανθρώπινου πόνου και εμπνέεται από έναν αχαλίνωτο ωφελιμισμό; Γι' αυτό άλλωστε και χρειαζόμαστε την κριτική και τη δημοσιογραφία. Με την πρώτη σκοτώνουμε το μύθο, ο οποίος πάντοτε λειτουργούσε ως αντίδοτο του πόνου. Με τη δεύτερη σκοτώνουμε την πλήξη μας, μια και η ενημέρωση που παρέχουν τα πάσης φύσεως έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα θεωρείται ύψιστη πνευματική απόλαυση για μας τους μοντέρνους, για μας τους «πολιτισμένους».

Δεν έβλεπαν όμως πάντοτε έτσι τον πολιτισμό άνθρωποι άλλων εποχών και κυρίως οι αρχαίοι ημών πρόγονοι, το κατεξοχήν πολιτισμικό μας πρότυπο. Αυτοί δεν είχαν επινοήσει ούτε τη λέξη «πολιτισμός», μια και η λέξη «παιδεία» βρισκόταν πιο κοντά στο καλό τους γούστο. Και το γούστο τους ήταν οπωσδήποτε διαφορετικό από το γούστο της γαλλικής αυλικής αριστοκρατίας του 18^{ου} αιώνα, για την οποία η λέξη «civilisation» [πολιτισμός] εξέφραζε την αυτοσυνειδησία της και βρισκόταν πολύ κοντά εννοιολογικά στις λέξεις «civilite» [ευγένεια τρόπων, προσήνεια, φιλοφροσύνη] και «politesse» [ευγένεια τρόπων, κοσμιότητα]. Οι αρχαίοι λοιπόν δεν κινδύνευαν να χαθούν στη μετάφραση, όπως εμείς οι μοντέρνοι. Όχι μόνον γιατί δεν είχε εφευρεθεί ακόμη η γαλλική λέξη, αλλά κυρίως επειδή γι' αυτούς μέχρι και οι λέξεις ήταν θέμα καλού γούστου και όχι μόδας, όπως άλλωστε και τα περισσότερα ζητήματα που τους απασχολούσαν.

Η λέξη «παιδεία» λοιπόν βρισκόταν πιο κοντά στην αισθητική των Ελλήνων από τη λέξη πολιτισμός. Άλλωστε όσες ερμηνείες και να δέχτηκε από φιλοσόφους από τον Πλάτωνα και μετά δεν έπαψε η λέξη αυτή να θυμίζει την καταγωγή της από τη λέξη «παιδί». Και ένα παιδί, «για να γίνει» τελικά δια της παιδείας «αυτό που είναι» και όχι αυτό που εμείς προγραμματίζουμε, δεν οφείλει να έχει ούτε τη σκυθρωπή αυστηρότητα ούτε τον πλούτο των θρυμματισμένων γνώσεων του «πολιτισμένου» ανθρώπου. Σήμερα βέβαια είναι δύσκολο να βρει κανείς πραγματικά παιδιά στον πολιτισμένο και ευτραφή δυτικό πια κόσμο μας, μια και τα περισσότερα γεννιούνται με γκρίζους κροτάφους λόγω του όγκου των γνώσεων που τους παρέχουμε ήδη με το πρώτο εμπλουτισμένο γάλα που τους δίνουμε. Φυσικά εμείς οι μοντέρνοι δεν συμεριζόμαστε το «πολυμαθής νόον ου διδάσκει...» [η πολυμάθεια

νου δεν διδάσκει] του Ηράκλειτου, αντίθετα θεωρούμε πως «πολιτισμένος» άνθρωπος είναι ο πολυμαθής. Θυμίζω ωστόσο ότι κάποτε στην Αθήνα του Περικλή και του Θουκυδίδη τολμούσαν να συνδέουν –έστω και ρητορικά- την παιδεία με την άνεση στον τρόπο συμπεριφοράς (*ανειμένως διαιτώμενοι* : Θουκ. Ιστορία, II, 39), ενώ σήμερα ο πολιτισμός είναι κατεξοχήν επιτήδευση και επικοινωνιακή πολιτική. Αλλά ειδοποιός διαφορά μεταξύ παιδείας και πολιτισμού δεν είναι μόνον η άνεση, που ούτως ή άλλως χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά ενός υγιούς παιδιού ή και ενός ενήλικα με παιδικό βλέμμα. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ παιδείας και πολιτισμού συνίσταται ακόμη και από ένα πλήθος άλλων λεπτομερειών που οι περισσότερες περνούν απαρατήρητες, γιατί δεν έχουμε ασκημένα τα αισθητήρια όργανά μας για να τις νιώσουμε.

Οποσδήποτε έχει σημασία να βρίσκεται στην αφετηρία της διαδικασίας πολιτισμού το παιδί που έχει μέσα του ο άνθρωπος. Αυτό μας το έχουν διδάξει μεγάλοι καλλιτέχνες και επιστήμονες. Έχει σημασία να βλέπει κανείς τον κόσμο με τα μάτια ενός παιδιού που μεγαλώνει παίζοντας, δηλαδή δημιουργώντας. Στην περίπτωση αυτή, που ο πολιτισμός γίνεται παιδεία, ανοίγονται πλήθος προοπτικών για τον άνθρωπο. Τότε ο πολιτισμός γίνεται πραγματικά παιχνίδι, χωρίς να χάσει καθόλου τη σοβαρότητά του. Τότε και ο ίδιος ο άνθρωπος δημιουργεί τη ζωή του, όπως δημιουργεί και το παιχνίδι του. Γίνεται μάλιστα και ο ίδιος μέρος του παιχνιδιού του. Όταν λοιπόν ο πολιτισμός γίνεται πραγματική παιδεία, τότε η επιστήμη είναι χαρούμενη κι όχι σκυθρωπή, ο πόνος δεν οδηγεί σε άρνηση αλλά σε κατάφαση της ζωής και η ίδια η ζωή απενοχοποιημένη πια γίνεται πλούσια σε αποκαλύψεις ωραίων πραγμάτων. Για να συμβεί όμως κάτι τέτοιο θα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί η σχέση επιστήμης και τέχνης, λόγου και μύθου (εδώ ανήκει και η θρησκεία και η τέχνη), μια και από την εξισορρόπησή τους εξαρτάται το κατά πόσο ο πολιτισμός θα εξελιχθεί σε παιδεία. Συνταγές δεν υπάρχουν ούτε και οι αναλύσεις ειδικών επιστημόνων μπορούν να δώσουν τη μοναδική σωστή λύση, μια και η παιδεία εξακολουθεί να έχει στον πυρήνα της κάτι που αντιστέκεται σε ορισμούς και στην καταγραφή ποσοτικοποιημένων σχέσεων. Αντιστέκεται δηλαδή στην εξημέρωση και αφήνει πάντα την πόρτα ανοιχτή για το απρόβλεπτο, προετοιμάζοντας κατά κάποιο τρόπο το θαύμα στο χώρο της δημιουργίας. Οι ιστορικοί και οι κριτικοί έρχονται μετά, για να δώσουν τον τίτλο σε μια εποχή ή το χαρακτηρισμό μιας προσωπικότητας. Έτσι μιλούν για «το πολιτιστικό θαύμα του 5^{ου} αιώνα» ή για «τη μεγαλοφυΐα του Μεγάλου Αλεξάνδρου». Ωστόσο σπάνια και με

μεγάλη δυσκολία οι πιο προικισμένοι από αυτούς μπορούν να αντιληφθούν τις διεργασίες που συντελούνται στο μυστικό εργαστήρι της παιδείας, όπου κυφορούνται αυτά τα θαύματα. Διότι εκεί πρόσβαση έχει μόνον εκείνος που έχει τόσο εκλεπτυσμένες αισθήσεις, ώστε να γοητεύεται από την ομορφιά. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι η παιδεία αναγνωρίζεται κυρίως από τη γοητεία που ασκεί ο άνθρωπος που την έχει. Και σήμερα ο πολιτισμός μας παρά τη θριαμβολογία του υστερεί σε γοητεία και το ξέρει.

Δημήτρης Βλάχος, Ξάνθη 28/12/2004